

Lokaal geïntegreerd gezinsbeleid in
gemeenten en steden in Vlaanderen.

Deelrapport Flankerend Onderwijsbeleid

Onderzoek in opdracht van de Vereniging van
Vlaamse Steden en Gemeenten.

Sighile Buyle, Kristien Nys, & Kathleen Emmerly
Kenniscentrum Gezinswetenschappen van Odisee Hogeschool

Colofon

Referentie Buyle, S., Nys, K., & Emmery, K. (2026). *Lokaal geïntegreerd gezinsbeleid. Een onderzoek bij lokale besturen in Vlaanderen in opdracht van de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten. Deelrapport Flankerend onderwijsbeleid*. Kenniscentrum Gezinswetenschappen (Odisee). <https://kcgezinswetenschappen.odisee.be/onderzoeksprojecten/lokaal-gezinsbeleid-voor-lokale-besturen>

Contact Odisee - Kenniscentrum Gezinswetenschappen
Huart Hamoiriaan 136, 1030 Schaarbeek
02-240 68 40
kcgezinswetenschappen.odisee.be
kcgezinswetenschappen@odisee.be
Kathleen Emmery: kathleen.emmery@odisee.be

Dit is een van de deelrapporten van een onderzoek bij lokale besturen in Vlaanderen naar lokaal geïntegreerd gezinsbeleid. Naast dit deelrapport, zijn de volgende vier deelrapporten en een eindrapport beschikbaar:

Emmery, K., Buyle, S., & Nys, K. (2026). *Lokaal geïntegreerd gezinsbeleid in gemeenten en steden in Vlaanderen. Eindrapport. Onderzoek in opdracht van de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten*. Kenniscentrum Gezinswetenschappen (Odisee).

Emmery, K., Nys, K., & Buyle, S. (2026). *Lokaal geïntegreerd gezinsbeleid. Een onderzoek bij lokale besturen in Vlaanderen in opdracht van de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten. Deelrapport Huizen van het Kind*. Kenniscentrum Gezinswetenschappen (Odisee).

Emmery, K., Nys, K., & Buyle, S. (2026). *Lokaal geïntegreerd gezinsbeleid. Een onderzoek bij lokale besturen in Vlaanderen in opdracht van de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten. Deelrapport Sociaal Huis*. Kenniscentrum Gezinswetenschappen (Odisee).

Buyle, S., Nys, K., & Emmery, K. (2026). *Lokaal geïntegreerd gezinsbeleid. Een onderzoek bij lokale besturen in Vlaanderen in opdracht van de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten. Deelrapport Voorschoolse Kinderopvang*. Kenniscentrum Gezinswetenschappen (Odisee).

Buyle, S., Nys, K., & Emmery, K. (2026). *Lokaal geïntegreerd gezinsbeleid. Een onderzoek bij lokale besturen in Vlaanderen in opdracht van de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten. Deelrapport Buitenschoolse opvang en activiteiten*. Kenniscentrum Gezinswetenschappen (Odisee).

Inhoud

Colofon	2
Inhoud	3
Dankwoord	5
1 Context	6
2 De regelgeving en aanbevelingen vanuit de Vlaamse Onderwijsraad	6
3 Visie op Flankerend onderwijsbeleid	7
3.1 Gelijke onderwijskansen en verwante doelstellingen	7
3.2 Bottom-up, vanuit lokale noden werken	8
3.3 Knelpunten en uitdagingen	9
4 Personeelsinzet en lokale inbedding	9
4.1 Van ‘nog op te starten’ naar groei	9
4.2 Variatie in toewijzing van de coördinatierol	10
4.3 Integratie in (andere) diensten en teams	10
4.4 Knelpunten en uitdagingen	11
5 Geïntegreerd werken	12
5.1 Het doel van samenwerken en partnerschappen	12
5.2 Welke domeinen, diensten en actoren?	12
5.2.1 Samenwerking binnen het lokaal bestuur en gemeentelijke diensten	13
5.2.2 Samenwerking met scholen en onderwijspartners	13
5.2.3 Samenwerking met externe actoren	14
5.3 Hoe werken diensten en actoren samen?	15
5.4 Knelpunten en uitdagingen	16
6 Acties en aanbod	16
6.1 Doelgroepen	17
6.1.1 Initiatieven voor jongeren	17
6.1.2 Ondersteuning van scholen en leerkrachten	17
6.1.3 Ondersteuning van gezinnen, van ouders (en kinderen)	18
6.2 Domein- en thema specifiek overzicht van acties en aanbod	19
6.2.1 Brugfiguren als verbinding tussen onderwijs en welzijn, tussen onderwijs en gezinnen	19
6.2.2 Schooltransitie, kleuterparticipatie en ouderbetrokkenheid	20

6.2.3	Huiswerkbegeleiding, studieondersteuning en bredere gezinsondersteuning	21
6.2.4	Taalondersteuning, leesbevordering en zomerscholen	22
6.2.5	Fysieke en mentale gezondheid(sbevordering)	23
6.2.6	Opvang en vrijetijd.....	24
6.2.7	Financiële ondersteuning	25
6.2.8	De (school)infrastructuur en de (school)omgeving	27
7	Bronnen	27

Dankwoord

Dit onderzoek naar het ‘Lokaal geïntegreerd gezinsbeleid in gemeenten en steden in Vlaanderen’ is een voorbeeld van hoe we in het kenniscentrum vanuit het perspectief van lokale beleidsmakers en gezinnen, het gezinsbeleid en ondersteuning in beeld brengen en van daaruit aanbevelingen formuleren om het gezinsbeleid en de ondersteuning van gezinnen te versterken.

We zijn de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten (VVSG) erkentelijk voor deze onderzoeksopdracht en het vertrouwen in ons onderzoeksteam.

Het voorliggend onderzoeksrapport kwam tot stand dankzij verschillende betrokkenen.

Een warme dank aan:

Alle 125 medewerkers en verantwoordelijken bij lokale besturen die tijd hebben vrijgemaakt om onze vragenlijst in te vullen of om studenten te woord te staan.

Alle 102 studenten die meewerkten aan dit onderzoek voor hun niet aflatende inzet om contact op te nemen en de interviews tot een goed einde te brengen.

De collega's van het Kenniscentrum Gezinswetenschappen Sighile Buyle en Kristien Nys voor het doorzettingsvermogen en de fijne samenwerking.

Ivan Pauwels en Kurt De Backer van VVSG voor de constructieve feedback en de vlotte samenwerking.

Kathleen Emmery

Kenniscentrum Gezinswetenschappen

Odisee Hogeschool

Januari 2026

1 Context

De Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten (VMSG) gaf de opdracht aan het Kenniscentrum Gezinswetenschappen van Odisee Hogeschool om de rol van lokale besturen in het gezinsbeleid in kaart te brengen, zowel wat daarbij goed gaat als de knelpunten, en na te gaan hoe lokale besturen hier verder in kunnen worden ondersteund. De dataverzameling verliep via een bevraging met een gestructureerde vragenlijst die grotendeels liep van november 2024 tot en met februari 2025. Dit resulteerde in 97 lokale besturen die de vragenlijst hebben ingevuld. Een volledige beschrijving van het verloop van de bevraging en de respons is te vinden in het rapport: Emmery, K., Buyle, S., & Nys, K. (2025). *Lokaal geïntegreerd gezinsbeleid. Eindrapport. Een onderzoek bij lokale besturen in Vlaanderen*. Brussel: Kenniscentrum Gezinswetenschappen (Odisee).

Na een situering van het flankerend onderwijsbeleid op bovenlokaal niveau, zoomt dit deelrapport in op de visie en invulling van het flankerend onderwijsbeleid op lokaal niveau. Daarbij beschrijven we onder meer de personeelsinzet, de mate van geïntegreerd werken, en de acties en het aanbod zoals dat alles door de respondenten gerapporteerd werd.

2 De regelgeving en aanbevelingen vanuit de Vlaamse Onderwijsraad

Flankerend onderwijs(beleid) is te situeren in het kader van de realisatie van gelijke onderwijskansen (zie o.a. [Go! Visietekst flankerend-onderwijsbeleid](#), z.d.). Het verwijst naar aanvullende en ondersteunende maatregelen die buiten het reguliere onderwijsaanbod worden georganiseerd ([Decreet betreffende het flankerend onderwijsbeleid op lokaal niveau, 30 november 2007](#)). Het gaat daarbij niet om een aparte onderwijsvorm, maar om een strategisch beleid dat het reguliere onderwijs flankiert.

Lokale besturen vervullen een **cruciale rol** in het flankerend onderwijsbeleid. Dat is de insteek van het Decreet betreffende het flankerend onderwijsbeleid op lokaal niveau (30 november 2007):

Art. 3. Dit decreet regelt de rol van het lokaal bestuur betreffende het flankerend onderwijsbeleid. Onder flankerend onderwijsbeleid wordt verstaan, het geheel van acties van een lokale overheid om, vertrekkende vanuit de lokale situatie en aanvullend bij het Vlaamse onderwijsbeleid, een onderwijsbeleid te ontwikkelen in samenwerking met de lokale actoren.

Dit regelgevend kader biedt elke Vlaamse gemeente een aanzienlijke **beleidsvrijheid** voor de invulling van het flankerend onderwijsbeleid. Deze autonomie is ingegeven door het inzicht dat onderwijsnoden sterk lokaal kunnen verschillen. Lokale besturen zijn vaak het best geplaatst om op **lokale onderwijsbehoeften en noden in te spelen** via maatwerkoplossingen, in samenwerking met lokale partners.

De **regierol** van lokale besturen voor het flankerend onderwijsbeleid houdt in dat zij acties coördineren en duurzame partnerschappen aangaan met onder meer scholen, CLB's, OCMW's, welzijnsorganisaties en andere lokale actoren. Het doel van deze regierol is een samenhangend beleid te ontwikkelen dat vertrekt vanuit de noden van de lokale gemeenschap (zie supra). Deze

samenwerking overstijgt het **onderwijsdomein** en sluit aan bij een **transversale benadering**, waarbij ook **welzijn, cultuur, jeugd, mobiliteit** en **andere beleidsvelden** worden betrokken.

Het decreet voorziet daarbij expliciet in beleidsruimte, maar benadrukt tegelijk het belang van **transparantie** en **structurele samenwerking** met actoren uit **alle onderwijsnetten**. Zo wordt een breed draagvlak en een inclusieve aanpak gegarandeerd.

Een **behoefteanalyse** op basis van demografische en socio-economische gegevens, of op basis van overleg met lokale onderwijspartners, vormt vaak het vertrekpunt voor het vastleggen van nieuwe strategische en operationele doelstellingen. De [inspiratietool onderwijs](#) (OVSG, z.d.) kan daarbij ondersteuning bieden, onder meer via concrete beleidsvoorbeelden en methodieken.

De Vlaamse Onderwijsraad (Vlor) benadrukt het belang van een duidelijk onderscheid tussen de rol van het lokaal bestuur als **inrichter van scholen** en als **regisseur van flankerend onderwijsbeleid**. De betrokkenheid van partners uit alle onderwijsnetten bij de uitwerking en uitvoering van dit beleid wordt als essentieel beschouwd.

De Vlor ondersteunt ook het **brede school-principe**, waarbij scholen samenwerken met lokale actoren om de ontwikkelingskansen van kinderen en jongeren te versterken. Wel wordt gewaarschuwd voor mogelijke taakverzwaring bij scholen; samenwerking moet ondersteunend en haalbaar blijven.

3 Visie op Flankerend onderwijsbeleid

3.1 Gelijke onderwijskansen en verwante doelstellingen

De visie op flankerend onderwijsbeleid wordt door lokale besturen omschreven als een **aanvullende en ondersteunende strategie op het reguliere onderwijs**. **Algemeen doel** is het creëren van gelijke onderwijskansen voor alle kinderen en jongeren. Het versterken van gelijke onderwijskansen met aandacht voor de kwetsbare doelgroepen is een thema dat we in heel veel gemeenten zien terugkomen. Lokale besturen zetten in op initiatieven die drempels verlagen, leer- en taalachterstand tegengaan en brede ondersteuning bieden aan kinderen en gezinnen.

“Het flankerend onderwijsbeleid is gericht op het aanvullen van het reguliere onderwijs om gelijke kansen te bieden aan alle kinderen. Het beleid streeft naar een optimale leeromgeving, ondersteuning bij leerachterstanden en het voorkomen van schooluitval.”

“Het flankerend onderwijsbeleid binnen de gemeente is een belangrijk instrument om de visie op gezinsbeleid in de praktijk te brengen. Dit beleid ondersteunt het onderwijs en versterkt de onderwijskansen voor alle kinderen, met bijzondere aandacht voor kwetsbare gezinnen. Het sluit nauw aan bij de gemeentelijke ambitie om een zorgzame, inclusieve gemeenschap te creëren waarin elk gezin optimaal wordt ondersteund. Een van de kerndoelen van het flankerend onderwijsbeleid is het bieden van gelijke onderwijskansen voor elk kind. Dit wordt bereikt door gerichte maatregelen te nemen die kinderen in kwetsbare situaties ondersteunen.”

“We willen ervoor zorgen dat ouders, scholen en de lokale gemeenschap samenwerken zodat kinderen maximale kansen krijgen.”

Vanuit de centrale doelstelling ‘gelijke onderwijskansen creëren of bevorderen voor elk kind’, vloeien combinaties van verschillende andere doelstellingen voort:

- het versterken van ouderbetrokkenheid, ouderparticipatie
- het ondersteunen van gezinnen,
- het stimuleren van samenwerking tussen onderwijs, welzijn en lokaal bestuur,
- het ondersteunen van inclusie (een inclusieve gemeenschap, een inclusieve leeromgeving creëren) en participatie,
- het voorkomen van schooluitval en leerachterstand,
- het ondersteunen van onderwijs
- het verankeren van onderwijs binnen andere levensdomeinen, zoals gezin, buurt, en vrije tijd.

Uit het voorgaande overzicht blijkt dat het flankerend onderwijsbeleid onder meer wordt gezien als een hefboom voor sociale inclusie waarbij onderwijs niet los wordt gezien van andere levensdomeinen maar als integraal onderdeel van een bredere context van kindontwikkeling en gezinsondersteuning. Het flankerend onderwijsbeleid biedt lokale besturen een hefboom om de ontwikkelingskansen van kinderen en jongeren te versterken, met bijzondere aandacht voor kwetsbare gezinnen. Door in te zetten op heel wat thema's zoals gelijke onderwijskansen, ouderbetrokkenheid, kleuterparticipatie, taalontwikkeling, mentaal welzijn en veerkracht, ... (zie ook verder) draagt het flankerend onderwijsbeleid rechtstreeks bij aan de uitrol van een lokaal gezinsbeleid.

“Het flankerend onderwijsbeleid richt zich op het ondersteunen en aanvullen van het Vlaamse onderwijsbeleid door lokale acties en initiatieven. Dit beleid heeft als doel om maximale onderwijskansen te bieden en sociale ongelijkheid tegen te gaan.”

3.2 Bottom-up, vanuit lokale noden werken

Een belangrijk uitgangspunt in de visie is dat het beleid bij voorkeur **bottom-up** moet worden vorm gegeven. Gemeenten geven aan dat **signalen vanuit het werkveld** zoals scholen, CLB's, welzijnspartners of ouders, de aanzet moeten vormen voor acties en beleidsontwikkeling. Het flankerend onderwijsbeleid moet daarom vooral een **dynamisch proces van dialoog en samenwerking** met de betrokken actoren zijn.

Een lokaal bestuur geeft aan dat zij een **omgevingsanalyse** uitvoert als basis voor haar beleid, met behulp van tools zoals **Lokaal Kansrijk Onderwijsbeleid (LOKANO)**. Deze instrumenten helpen om de lokale context scherp in beeld te brengen en het onderwijsbeleid daarop af te stemmen.

“Het flankerend onderwijsbeleid is vraaggestuurd. Naast de wettelijke en standaardtaken wordt de invulling voornamelijk bepaald door de noden die scholen signaleren. Het doel is scholen te ondersteunen waar zij zelf onvoldoende middelen of expertise hebben, en zo de brug te slaan tussen thuissituatie en school. ... Flankerend onderwijs wordt gezien als

een sleutelcomponent in het lokaal gezinsbeleid, omdat het zowel de ontwikkelingskansen van kinderen versterkt als sociale ongelijkheid verkleint. Door in te spelen op concrete vragen vanuit scholen, blijft het beleid flexibel en relevant.”

3.3 Knelpunten en uitdagingen

Sommige gemeenten geven aan dat in het meerjarenplan geen expliciete verwijzing naar een flankerend onderwijsbeleid is opgenomen of dat de **beleidsvisie** momenteel nog **in ontwikkeling** is. In enkele gevallen is er nog geen uitgeschreven visiedocument, al wordt er gewerkt aan de beleidsmatige verankering van deze visie.

“Een echt uitgeschreven beleid en visie is er niet. Het afdelingshoofd HR, ook verantwoordelijk voor de dienst onderwijs, werkt dit momenteel uit.”

“Inventarisatie van de huidige activiteiten moet nog gebeuren, visie moet nog opgesteld worden en vanuit de visie moeten acties en budgetten bepaald worden.”

Deze vaststelling illustreert dat flankerend onderwijsbeleid in vele gemeenten **evolueert van ad-hoc maatregelen naar een meer geïntegreerde en strategische aanpak**, waarbij visieontwikkeling, beleidscoördinatie en samenwerking met het lokale actoren centraal staat.

Een ander knelpunt is de **versnippering van bevoegdheden** in het lokale bestuur. In sommige gemeenten vallen onderwijs gerelateerde beleidsdomeinen onder verschillende schepenen. Bijvoorbeeld: een schepen van onderwijs, een schepen van kinderopvang, en een schepen bevoegd voor buitenschoolse opvang en activiteiten (BOA). Dat bemoeilijkt het opzetten van een eenduidige beleidslijn en vraagt om extra afstemming.

“We hebben verschillende bevoegde schepenen: één voor kinderopvang, één voor onderwijs, en één voor BOA. Het is niet vanzelfsprekend om daar één verhaal van te maken.”

4 Personeelsinzet en lokale inbedding

4.1 Van ‘nog op te starten’ naar groei

Uit de bevraging blijkt dat de personeelsinvulling van het flankerend onderwijsbeleid sterk varieert tussen lokale besturen. Sommige gemeenten zijn nog **zoekende** zijn naar een geschikte invulling of (structurele) coördinatie.

“Er is nood aan visievorming, inventarisatie en structurele coördinatie.”

Andere gemeenten beschikken over een **goed uitgebouwd team** met duidelijke verantwoordelijkheden of rapporteren een duidelijke **groei** in hun inzet op flankerend onderwijsbeleid. Zo werd in verschillende gemeenten recent werk gemaakt van een

personeelsmatige verankering of een personeelsuitbreiding: een gemeente stelde vanaf augustus 2024 voor het eerst een deeltijdse medewerker aan die specifiek verantwoordelijk werd voor het flankerend onderwijsbeleid. Ook in een andere gemeente was er tot voor kort niemand verantwoordelijk voor dit beleidsdomein. Sinds 2025 werd er een ‘deskundige gezin en onderwijs’ aangesteld. Het uitbouwen van een gestructureerd beleid wordt daar als een nieuwe beleidsuitdaging gezien.

“In de meerjarenplanning van 2020–2025 staat vermeld dat ze het flankerend onderwijsbeleid verder willen ontwikkelen.”

“We zijn zeven jaar geleden gestart met een halftijdse medewerker voor flankerend onderwijsbeleid. Ondertussen zijn daar twee vaste halftijdse medewerkers van onbepaalde duur voor aangesteld.”

4.2 Variatie in toewijzing van de coördinatierol

De opname van de coördinerende rol verschilt sterk van gemeente tot gemeente en hangt samen met de dienst waarin de coördinator is ingebed (zie verder). Enkele voorbeelden:

- de coördinerend directeur neemt een belangrijke rol op in het beleid rond flankerend onderwijs
- de coördinatierol wordt opgenomen door de deskundige Opgroeien in het lokaal bestuur, die instaat voor de werking van het lokale overlegorgaan
- een recent aangestelde deskundige gezin en onderwijs (supra)
- een ambtenaar armoedebelaid
- een onderwijsregisseur, die het flankerend onderwijsbeleid mee vormgeeft en uitwerkt
- een onderwijsopbouwwerker
- de aanstelling van een pedagogisch coach die stadsbreed actief zal zijn in de buitenschoolse opvang wordt overwogen. Er wordt gezocht naar een evenwicht tussen de beschikbare middelen en de nodige investeringen in jeugd, onderwijs en opvang.
- actoren in de stad nemen initiatief om zelf onderwijs te organiseren en een ondersteuningsbeleid te bieden aan alle onderwijsvormen. Er wordt hierbij nauw samengewerkt met 2 stedelijke basisscholen om knelpunten te identificeren en aan te kaarten.

4.3 Integratie in (andere) diensten en teams

Uit de bevraging blijkt dat de coördinatie van het flankerend onderwijsbeleid in veel gemeenten geïntegreerd wordt in **bestaande structuren of diensten**. Deze beleidsintegratie draagt bij tot een meer transversale aanpak waarbij onderwijs nauw verweven is met andere beleidsdomeinen zoals welzijn, armoedebestrijding en gezinsondersteuning. In verschillende lokale besturen wordt het flankerend onderwijsbeleid opgevolgd of uitgevoerd door:

- (ambtenaar) Armoedebelaid
- (Functie deskundige) Gezin en onderwijs
- Onderwijs (regisseur)
- (Deskundige) Opgroeien
- Dienst onderwijs

- Dienst samenleving
- Dienst welzijn
- Dienst mobiliteit
- Dienst sport
- Huis van het Kind

“Preventieve gezinsondersteuning, met het oog op de versterking van onderwijskansen, is een belangrijke opdracht van ons Huis van het Kind.”

“Het Huis van het Kind versterkt het onderwijsopbouwwerk onder andere door nauwe samenwerking met de onderwijsopbouwwerker, het zoeken naar geschikte vormen van huiswerkbegeleiding, het bevorderen van ouderparticipatie, gezamenlijke acties rond kleuterparticipatie en taalontwikkeling.”

Uit de bovenstaande voorbeelden blijkt dat linken worden gelegd tussen het lokaal gezinsbeleid (cf. welzijn, samenleving, HvhK e.a.) en het flankerend onderwijsbeleid.

- In sommige maakt het flankerend onderwijsbeleid deel uit van een bredere, **team gebaseerde werking**. In een gemeente is het beleid ondergebracht bij Team Leerrecht, dat behoort tot de afdeling sociaal beleid. In een andere gemeente krijgt het beleid vorm via vier thematische teams: Team partnerschap onderwijs/welzijn (inzet van brugfiguren), Team brede leer- en leefomgeving (tewerkstelling van brede schoolcoördinatoren), Team opvoedingswinkel (ondersteuning van het groeiteam) en Team onderwijsontwikkeling (beleidsadvies, projectontwikkeling en instrumentontwikkeling).
- Sommige gemeenten kiezen voor een meer geïntegreerde aanpak waarbij één persoon een verbindende rol opneemt. Denk aan een deskundige Opgroeien of een deskundige gezin en onderwijs (zie supra). Een ander voorbeeld is de inzet van een **verbindingspersoon onderwijs**, die ook beleidsmedewerker is voor ‘zorgzame buurten’. Deze persoon volgt op wat leeft binnen de scholen, brengt schooldirecties samen en faciliteert overleg rond gemeenschappelijke thema’s.

4.4 Knelpunten en uitdagingen

In sommige besturen ontbreekt een specifieke onderwijsdienst. Dat leidt tot versnippering van initiatieven en minder samenhang in het gevoerde beleid. Eén gemeente geeft aan dat er geen dienst of schepen van onderwijs is. Er is vraag naar extra middelen en personeel om meer in te zetten op de thema’s die op tafel liggen. Andere gerapporteerde knelpunten zijn: capaciteitsdruk, de complexiteit van inclusie.

“Het werd reeds gesignaleerd dat dat een knelpunt is, maar of daar iets mee gedaan gaat worden, dat is de vraag.”

5 Geïntegreerd werken

Het flankerend onderwijsbeleid wil in veel gemeenten een brug slaan tussen onderwijs en andere levensdomeinen zoals welzijn, sociaal beleid en gezinsondersteuning. Om dit te kunnen realiseren is samenwerking met lokale actoren noodzakelijk **om behoeften en noden sneller te detecteren én aan te pakken**. Het lokaal bestuur neemt hierin de regierol op, maar de gemeenten erkennen dat deze rol alleen kan slagen in nauwe samenwerking met een breed netwerk van lokale actoren.

5.1 Het doel van samenwerken en partnerschappen

Het doel van de samenwerking loopt grotendeels parallel met de doelstellingen die in de beschrijving van de visie naar voren kwamen (supra). Ze situeren zich zowel op microniveau (gezin, kinderen, jongeren en ouders) als op mesoniveau (afstemming beleid-werkveld en afstemming op noden). Door een integrale samenwerking willen gemeenten:

- **Ondersteuning bieden aan kwetsbare gezinnen en leerlingen**, drempels verlagen voor kwetsbare groepen,
- Ontwikkelingskansen versterken,
- **Schooluitval, leerachterstand en spijbelproblematiek voorkomen**,
- **De sociale functie van onderwijs versterken**, met bijzondere aandacht voor ouderbetrokkenheid, mentale gezondheid en welzijn,
- De kwaliteit van onderwijs bevorderen, faciliteren,
- **Het beleid op lokaal niveau beter afstemmen op signalen uit het werkveld**,
- **Bruggen bouwen tussen verschillende onderwijsnetten** zodat alle leerlingen, ongeacht hun school, kunnen profiteren van beleidsmaatregelen.

“Er wordt sterk ingezet op een goede samenwerking tussen school, ouders en andere betrokkenen om kinderen zo goed mogelijk te ondersteunen in hun ontwikkeling. Dit gebeurt door middel van overleg en het aanbieden van verschillende vormen van hulp, zoals sociaal werkers op school en BOA's (Bijzondere Opsporingsambtenaren). Deze professionals zorgen ervoor dat er snel kan worden ingespeeld op de behoeften van kinderen en gezinnen, vooral als er zorgen zijn over hun welzijn of problemen met bijvoorbeeld schoolprestaties of gedrag.”

“Door een nauwe samenwerking tussen stad, scholen en welzijnspartners kunnen we sneller inspelen op problemen zoals kansarmoede, taalachterstand of beperkte ouderparticipatie.”

5.2 Welke domeinen, diensten en actoren?

De domeinen en lokale actoren waarmee wordt samengewerkt binnen het flankerend onderwijsbeleid zijn divers en situeren zich op verschillende niveaus. De samenwerking tussen gemeentelijke en externe actoren (o.a. Sociaal Huis, het Huis van het Kind, brugfiguren, socio-culturele verenigingen, vrijetijdsorganisaties enz.) toont hoe het flankerend onderwijsbeleid geïntegreerd kan worden in een breed, gezinsgericht en preventief lokaal beleid.

5.2.1 Samenwerking binnen het lokaal bestuur en gemeentelijke diensten

- **Huis van het Kind:** medewerkers zijn vaak verantwoordelijk voor initiatieven rond taalontwikkeling (NT2), taal oefenkansen en ouderbetrokkenheid. Daarnaast worden er in sommige gemeenten gesprekken georganiseerd tussen het Huis van het Kind en schooldirecties bv. over kleuters die regelmatig afwezig zijn op school.
- **Dienst onderwijs:** coördineert of ondersteunt het flankerend onderwijsbeleid en is ook betrokken bij overlegmomenten met lokale onderwijspartners;
- **Sociaal Huis/OCMW:** in sommige gemeenten participeren deze diensten actief aan overlegmomenten met als doel signalen uit onderwijs te laten doorstromen naar sociale diensten.
- **Opvoedingswinkel**
- **Dienst Gelijke Kansen**
- **Jeugd adviesraad**
- **Lokaal overleg Kinderopvang**
- **Bibliotheek:** partner voor leesbevordering en organiseert onderwijsondersteunende projecten zoals voorleesmomenten of programma's gericht op lezen.

“We hebben een jeugd adviesraad en een LOK waarmee we op vaste momenten samenkomen om het beleid mee vorm te geven.”

“Ook in de bibliotheek worden projecten opgezet, zoals programma's gericht op leren lezen, om de leesvaardigheid van kinderen te bevorderen en hen zo verder te ondersteunen in hun ontwikkeling.”

5.2.2 Samenwerking met scholen en onderwijspartners

In bijna alle gemeenten staat de samenwerking met en de ondersteuning van de **scholen** centraal. Een van de redenen is de **signaalfunctie** van scholen. Ze staan dicht bij de kinderen en gezinnen en zijn daardoor vaak de eersten die problemen opmerken:

- Signaleren van leerproblemen: kinderen worden doorverwezen naar gespecialiseerde diensten zoals logopedie of psychologische begeleiding.
- Gezinssignalen: scholen zijn een belangrijke partner in het signaleren van problemen binnen gezinnen. Deze signalen worden in overleg meegenomen in het bredere welzijnsbeleid.

Gemeenten zetten sterk in op overleg en samenwerking **met en tussen de verschillende onderwijsnetten**, zodat beleidsmaatregelen en voordelen ten goede komen aan alle kinderen, ongeacht in welke school of netwerk ze schoollopen. Ook het **Lokaal Overlegplatform Onderwijs (LOP)** en de **onderwijsraad** worden vaak genoemd als belangrijke partners. Zij bevorderen overleg tussen scholen, welzijnsorganisaties en het stadsbestuur, met specifieke aandacht voor gelijke onderwijskansen en ouderbetrokkenheid.

“Er wordt actief overleg gepleegd tussen de verschillende scholen om deze initiatieven zo effectief mogelijk te implementeren. Het algemene doel van deze projecten is om ‘lege gaten’ te vullen en een omvattende ondersteuning te bieden die aansluit bij de behoeften van de gemeenschap.”

“Structurele samenwerking: Er is regelmatig overleg met directies en zorgcoördinatoren om signalen op te vangen en nieuwe noden tijdig te detecteren. De gemeente ondersteunt scholen ook logistiek en materieel, zoals door het voorzien van zwemvervoer en leermaterialen.”

In sommige gemeenten zonder gemeentelijke scholen gebeurt de samenwerking met scholen uit het vrij onderwijs via **natuurlijke netwerken binnen één scholengemeenschap**. Dat heeft als voordeel dat de directies elkaar goed kennen en nauw samenwerken. De gemeente neemt een ondersteunende rol op door als contactpersoon op te treden voor de scholen.

5.2.3 Samenwerking met externe actoren

Vanuit hun regierol werken lokale besturen actief samen met verschillende externe organisaties om kinderen, jongeren en gezinnen beter te ondersteunen. Het betreft zowel organisaties die enkel lokaal een werking hebben als regionale of bovenlokale organisaties en instellingen. Ook hier zien we actoren uit verschillende domeinen naar voren komen.

- **Brede scholen:** o.a. in kader van efficiënt inzetten van infrastructuur
- **Ligo:** centra voor basiseducatie
- **Onderwijsnetwerken**
- **Lokale hogeschool**
- **Provinciaal Aanbod voor Scholen:** biedt verschillende programma's en materialen aan rond milieu- en natuureducatie, cultuur en erfgoed om het onderwijsaanbod te verrijken.
- Onderwijsinitiatieven zoals **duaal leren:** bv. via de samenwerking tussen het Huis van het Kind en secundaire scholen stromen sommige leerlingen na hun stage door naar tewerkstelling in de kinderopvang.
- ⊕ **Organisaties die ondersteuning aan huis bieden: organisaties waar vrijwilligers spel-, studie- en/of gezinsondersteuning aan huis bieden bij gezinnen in een kwetsbare situatie (bv. De Katrol, Home-Start, Odisee hogeschool e.a.).**
- (Algemeen/jeugd) welzijnswerk, ondersteuning voor kinderen en jongeren en Geestelijke Gezondheidszorg:
 - **JAC:** JAC- medewerkers die al dan niet aanwezig zijn in secundaire scholen.
 - **Overkop huizen**
 - **Arktos vzw** is betrokken bij projecten zoals *Well@School*, *LINK* en *NAFT*, die het welbevinden van leerlingen en leerkrachten versterken
 - **GGZ-netwerk, psychologen**
 - **Drugpunt:** vroeginterventie bij druggebruik bij jongeren, in samenwerking met scholen en ouders
- **Organisaties die financiële en/of materiële ondersteuning bieden (al dan niet in combinatie met inhoudelijke ondersteuning van scholen), al dan niet onder toezicht van het OCMW:** o.a. initiatieven rond **e-inclusie (bv. Pelicano)**, **initiatieven die ondersteunen** bij thema's zoals onbetaalde schoolfacturen, die bekijken hoe het beleid kan worden aangepast om onderwijs zo betaalbaar mogelijk te houden en de schoolfacturen laag (bv. **vzw Krijt**), projecten die burgers de mogelijkheid biedt om jongeren financieel te ondersteunen (bv. via een gift van €300 voor schoolkosten, kledij of maaltijden).
- **Culturele en andere organisaties:** cultureel centrum, culturele verenigingen, sportverenigingen, service clubs (bv. samenwerking met oog op extra financiële ondersteuning).
- VDAB: samenwerking rond arbeidsmarkttransitie

- De **(sociale) politie**: wordt bijvoorbeeld betrokken bij verontrustende situaties of bij (opvolging van) spijbelproblematiek
- Actiegroepen rond **inclusie van jonge nieuwkomers**: deze actiegroep focust op thema's zoals vroegtijdige schooluitval, mentaal welbevinden en ondersteuning bij integratie.

“Er wordt nauw samengewerkt met verschillende lokale actoren, zoals jeugdorganisaties, culturele instellingen en sportverenigingen, om een breed scala aan educatieve en recreatieve activiteiten aan te bieden.”

“Wij zitten hier met veel secundaire scholen en ook een hogeschool... Wij willen daar meer op inzetten, we willen meer bruggen bouwen en zien daar heel veel groeikansen in.”

“Het krijt-traject inzake armoede is een voorbeeld van hoe de gemeente actief werkt aan het signaleren van armoedeproblematiek, waarbij de school als belangrijke partner fungeert in het tijdig herkennen van signalen en het bieden van ondersteuning. Het signaalgedrag van kinderen wordt daarbij nauwlettend gevolgd, zodat passende maatregelen genomen kunnen worden om hen te helpen.”

5.3 Hoe werken diensten en actoren samen?

De samenwerking tussen gemeentelijke diensten en onderwijsactoren krijgt in veel gemeenten vorm via diverse overlegstructuren en thematische werkgroepen.

In veel gemeenten wordt **structureel (periodiek) overleg** georganiseerd waarbij verschillende diensten en onderwijsactoren samenkomen. Zo is er vaak een **gemeentelijk scholenoverleg** waar directies van alle scholen (lagere en middelbare scholen; gemeentelijke en vrije scholen) samen aan tafel zitten met vertegenwoordigers van diensten zoals bijvoorbeeld sociale zaken, het Sociaal Huis, opgroeien, vrije tijd, buitenschoolse kinderopvang, politie, het Huis van het Kind en/of de schepen van onderwijs. Deze overlegmomenten worden gezien als waardevol om actuele thema's te bespreken, om (gezamenlijke) noden en hiaten in het aanbod in kaart te brengen, om signalen te verzamelen, om af te stemmen en om samen een sterk lokaal netwerk uit te bouwen. Een ander voorbeeld is **scholen- en zorgoverleg** waarin nauw wordt samengewerkt met schooldirecties rond gezinnen in kwetsbare situaties.

“Zo kunnen we er allemaal samen voor zorgen dat we kwalitatief onderwijs aanbieden in de gemeente.”

“Binnen het [onderwijsnetwerk] werken ze met verschillende labo's waarin thema's en vraagstukken worden onderzocht en aangepakt. Deze labo's variëren in looptijd en richten zich op actiegericht onderzoek, uitwisseling en experimenten. De thema's zijn gebaseerd op waardevolle input vanuit focusgroepen en overlegmomenten met onderwijs- en welzijnspartners, en reflecteren de uitdagingen en kansen binnen het onderwijsveld. De Labo's die hierin aan bod komen zijn; Labo beleven, diversiteit, welzijn-onderwijs en het labo kinderen en jongeren. ... Het [onderwijsnetwerk] zet in op een inclusieve aanpak die hun betrokkenheid stimuleert en hun burgerschapscompetenties versterkt.”

“De lokale overheid ontzorgt scholen zodat zij zich kunnen concentreren op hun kerntaak: onderwijzen en kinderen en jongeren voorbereiden op het leven. Het gedrag of de problematiek bij sommige leerlingen gaat echter veel verder dan de schoolmuren en overstijgt de macht en kracht van een schoolteam. Dergelijke leerlingen of situaties kan de school doorgeven aan het meldpunt van de stad. Deze cel wordt versterkt zodat complexe problematieken opgenomen kunnen worden vanuit een netwerk aan partners. Deze cel brengt alle informatie over de betreffende leerling samen: welzijn, politie, school, justitie, jeugd- en buurtwerk, het CLB en andere relevante actoren.”

Overlegmomenten worden ook gebruikt voor de **aanpak van concrete problemen**, zoals het organiseren van een centraal aanmeldingssysteem of het aanpakken van lege brooddozen en onvoldoende maaltijden op school. In sommige gemeenten is het scholenoverleg relatief recent opgestart, bijvoorbeeld tijdens de coronaperiode.

Naast fysieke overlegmomenten maken gemeenten ook gebruik van **digitale kanalen**, zoals **nieuwsbrieven** over onderwijsbeleid, om scholen en partners op de hoogte te houden en betrokkenheid te stimuleren.

5.4 Knelpunten en uitdagingen

Verschillende gemeenten melden een of meerdere knelpunten of uitdagingen. Sommige respondenten geven aan dat beslissingen over inschrijvingen of het organiseren van school op 30 juni vroeger lokaal in overleg genomen werden. De recentere inmenging van het bovenlokaal beleid maakt lokale afstemming soms complexer. Volgens andere respondenten zijn er al heel wat acties ondernomen maar zitten die verspreid onder verschillende diensten. Dat is historisch zo gegroeid of ad hoc beslist. Daardoor is er weinig zicht op wat er al wel gebeurd is en wat nog niet. Anderen verwijzen naar de te beperkte personeelsmiddelen en de moeilijkheid om overleg structureel in te plannen.

“Hoewel de eerste stappen zijn gezet, blijft het een uitdaging om voldoende tijd en personeel te vinden om het overleg structureel te verankeren.”

“De basis is gelegd, maar nu moeten we nog de tijd en de mensen vinden.”

6 Acties en aanbod

De term ‘flankeren’ wordt expliciet begrepen als ‘ondersteunen’. Zoals eerder vermeld, zien gemeenten het als hun taak om scholen en andere actoren te verbinden, overleg te faciliteren en samenwerking te stimuleren. Dat gebeurt onder meer door het opzetten van gemeenschappelijke projecten en ondersteuningsmaatregelen die gericht zijn op de brede leer- en leefomgeving van kinderen.

We geven eerst een beknopt overzicht van de bevindingen vanuit doelgroeperspectief. Daarna volgt een meer uitgebreid overzicht van de brede waaier van domein- en thema-specifieke initiatieven waarin het flankerend onderwijsbeleid een uitrol krijgt.

6.1 Doelgroepen

Het flankerend onderwijs richt zich op alle kinderen en jongeren in een gemeente en doorgaans met bijzondere aandacht voor groepen die extra ondersteuning nodig hebben. Daarnaast zijn ouders, scholen en (indirect) ook ander (lokale) aanbodactoren zeer belangrijke doelgroepen in de realisatie van het flankerend onderwijsbeleid.

6.1.1 Initiatieven voor jongeren

In de voorgaande punten werd reeds duidelijk en ook verder zal blijken dat ingezet wordt op verschillende levensdomeinen van kinderen en jongeren (o.a. schools leren, taalondersteuning, mentaal welbevinden, studievoortgang enz.).

Daarnaast verwijzen verschillende respondenten naar specifieke programma's die in de gemeente voor kinderen en jongeren beschikbaar zijn:

- **NAFT** (naadloos flexibel traject): vertrekt vanuit de individuele noden, hulpvragen en kwaliteiten van jongeren in zowel voltijds als deeltijds secundair onderwijs. Via een begeleider krijgen jongeren die het moeilijk hebben op school en die aangemeld zijn, de ondersteuning die nodig is.
- **VZW PROFO**: geeft steun aan jongeren die het willen en/of nodig hebben. Het doel is om buiten de schoolcontext jongeren en hun netwerk in hun persoonlijke ontwikkeling en welbevinden te ondersteunen met alternatieve trajecten. Ook wordt ingezet om jongeren te bewegen tot deelname aan de arbeidsmarkt.
- Een initiatief dat jongeren zonder diploma of inkomen helpt om stappen te zetten.

6.1.2 Ondersteuning van scholen en leerkrachten

Via het flankerend onderwijsbeleid kunnen gemeenten **scholen versterken** door acties te ontwikkelen in samenwerking met de scholen en andere lokale actoren. Dit beleid zorgt ervoor dat lokale besturen **sociale voordelen en/of andere voordelen** kunnen/moeten toekennen aan scholen ter ondersteuning (zie ook Art. 5 van het Decreet).

Heel wat acties richten zich specifiek op het terugdringen van schoolachterstand en schooluitval. Andere ondersteuningsinitiatieven of acties zijn: de toekenning van subsidies, het verbeteren van de schoolinfrastructuur en het aanbieden van flankerende naschoolse activiteiten. Meestal worden de acties georganiseerd over de koepels heen. We beperken ons hier tot de weergave van twee citaten. De daarna volgende punten bieden een domein specifiek overzicht van al de acties en het aanbod.

“De gemeentelijke onderwijsdienst stelt zich open voor samenwerking met zowel gemeentelijke als niet-gemeentelijke scholen, wat de reikwijdte en impact van het lokale onderwijsbeleid vergroot.”

“Het beleid werkt nauw samen met lokale scholen om een veilige en inclusieve leeromgeving te waarborgen. Scholen worden ondersteund bij projecten die gericht zijn op sociale vaardigheden, mentaal welzijn en een veilige schoolomgeving.”

Verschillende respondenten vermelden initiatieven die inzetten op de **ondersteuning van leerkrachten**. Voorbeelden zijn:

- Inspiratiedag voor zorgcoördinatoren rond ‘good parenting’ en ‘teaching@home’.
- Inspiratie en terugkomdag rond ‘drempels’ voor zorgcoördinatoren, leerkrachten en directies.
- Taalopleiding voor de leerkrachten voor Nederlands tweede taal.
- Elke school krijgt methodieken om anderstalige leerlingen beter te ondersteunen in de klas.
- Intervisie over de scholen heen (bv. alle GOK-coördinatoren van de basisscholen).

“Competentieversterking van leerkrachten en zorgleerkrachten. Studienamiddag voor leerkrachten om armoede te herkennen. Zodat ze weten wat de gemeente kan betekenen en kunnen doorverwijzen.”

“We organiseren twee netwerkdagen per jaar voor zorgleerkrachten waarbij we aan de hand van hun noden meer expertise gaan inbrengen. We nodigen dan nog partners uit om hen nog eens mee te nemen in bepaalde methodieken die kunnen helpen met zaken waar de leerkrachten tegenaan lopen. Dit om er toch maar voor te zorgen dat elke school een leerling warm kan onthalen en warm kan begeleiden.”

“Binnen de gemeente is er een onderwijsraad (geen LOP). Hier zit de gemeente samen met de directeurs van alle scholen in de gemeente (basis-, secundair- en kunstonderwijs), de onderwijsopbouwwerker, het Huis van het Kind, e.a. ad hoc experten. Een actie die hieruit voortgevloeid is een overleg met alle GOK-coördinatoren van de basisscholen (over de netten heen) waarbij intervisie plaatsvindt en er samen gezocht wordt naar oplossingen voor bepaalde moeilijkheden/problemen. Dit alles onder leiding van een onderwijsopbouwwerker.”

6.1.3 Ondersteuning van gezinnen, van ouders (en kinderen)

In het overzicht van de samenwerking met onder meer externe actoren (supra), komen verschillende initiatieven voor die zich tot ouders of het integrale gezin richten. Ondersteuning van ouders (gezinnen) thuis is daar een voorbeeld van. Andere voorbeelden zijn informatie- of vormingsavonden over school gerelateerde (bv. studie- en schoolkeuze, transitie naar het secundair onderwijs, schoolse vaardigheden) en andere thema's. Deze avonden worden op school, in het Huis van het Kind of op een andere locatie georganiseerd. In sommige gemeenten wordt voor sommige thema's (bv. overgang van het lager naar het secundair onderwijs) een aparte werkgroep georganiseerd. Er zijn ook initiatieven die zich op ouders met jonge kinderen richten. Een voorbeeld is een werking waar gezinnen met kinderen tussen 0 en 2,5 jaar en die geen gebruik maken van kinderopvang, samen gebracht worden.

“Het flankerend onderwijsbeleid ondersteunt ook ouders in hun rol als opvoeders en partners in het leerproces van hun kinderen. Dit gebeurt via infosessies en vormingen over opvoeding, schoolse vaardigheden en studiekeuzes. Voor ouders met specifieke vragen of uitdagingen is opvoedingsondersteuning beschikbaar via het Huis van het Kind.”

“Het flankerend onderwijsbeleid draagt direct bij aan het gezinsbeleid door inclusieve onderwijskansen te creëren, ouders te ondersteunen en kinderen te helpen hun potentieel te bereiken. Deze integrale aanpak versterkt niet alleen de positie van gezinnen in de gemeente, maar bevordert ook de sociale cohesie en het

gemeenschapsgevoel. Het beleid ondersteunt gezinnen in hun dagelijkse uitdagingen en draagt zo bij aan de duurzame en zorgzame samenleving.”

“Overgang BaO naar SO: Het doel van de werkgroep is leerlingen, ouders en partners beter te informeren over de overgang van basis- naar secundair onderwijs. De actiegroep organiseerde in het schooljaar 2023 - 2024 onder andere een infosessie voor partners die bij gezinnen aan huis komen alsook een infosessie voor ouders in samenwerking met brugfiguur.”

6.2 Domein- en thema specifiek overzicht van acties en aanbod

6.2.1 Brugfiguren als verbinding tussen onderwijs en welzijn, tussen onderwijs en gezinnen

Veel gemeenten zetten sterk in op brugfiguren, zowel in basis- als in secundaire scholen en al dan niet gebonden aan een hoge onderwijs Kansarmoede Indicator. Brugfiguren vervullen een sleutelrol in het versterken van de band tussen ouders, scholen en welzijnsorganisaties. Ze werken samen met ouders en scholen om een betere samenwerking en communicatie tot stand te brengen.

“Een brugfiguur is een neutrale vertrouwenspersoon die de brug maakt tussen gezinnen, welzijnsorganisaties, de school en/of Kind en Gezin.”

“Brugfigurenproject: actief in twee scholen met het grootste aandeel kinderen met zes kansarmoede-indicatoren, ter ondersteuning van de verbinding tussen school, gezin en hulpverlening.”

In een van de gemeenten heeft elke school een vaste brugfiguur. Deze brugfiguur past zijn/haar begeleiding aan op vraag en nood van de school, ouders en kinderen. De respondent omschrijft een brugfiguur als volgt:

“Een brugfiguur is een neutrale vertrouwenspersoon die de brug maakt tussen gezinnen, welzijnsorganisaties, de school en/of Kind en Gezin. Kwetsbare gezinnen kunnen toegeleid worden door zorgcoördinatoren en directie van de scholen. De brugfiguur biedt ondersteuning door ouders de weg te wijzen naar hulp- en dienstverlening, hen bij te staan in hun opvoedingstaak en andere bijkomende problematieken. Zo worden sociale grondrechten gerealiseerd en de ontwikkelingskansen van kinderen geoptimaliseerd. Brugfiguren verbreden de participatiekansen van gezinnen en kinderen ook door samenwerking met sportdiensten, jeugddiensten en andere.”

Een aantal gemeenten zien de inzet van brugfiguren als een noodzaak, maar konden die nood niet beantwoorden. Een van die gemeenten wil bijvoorbeeld inzetten op een brugfiguur om kwetsbare groepen op te sporen omdat deze vaak moeilijk te bereiken zijn. In gemeenten waar geen brugfiguur aanwezig is, neemt soms een maatschappelijk werker die rol op. Zo test één van de scholen met herkenbare personen uit hoe ze drempels kunnen verkleinen. Zo is dan soms bij een oudercontact een maatschappelijk werker aanwezig.

“Als de maatschappelijk werkster iets opmerkt kunnen we veel sneller in actie schieten”

6.2.2 Schooltransitie, kleuterparticipatie en ouderbetrokkenheid

Met het oog op een goede (warme) overgang naar het lager of secundair onderwijs signaleren respondenten acties die zich op organisatorisch niveau situeren (cf. aanmelding en inschrijving) en acties die leerkrachten en ouders ondersteunen of aanmoedigen om inzake de transitie naar het onderwijs, kleuterparticipatie en de schoolloopbaan van kinderen en jongeren initiatief te nemen.

- **Aanmeldings- en inschrijvingssystemen** voor basis- en secundair onderwijs, vaak gecoördineerd via centrale online platformen + ondersteuning bij aanmeldmomenten
- **Inschrijvingsbeleid** basisonderwijs: o.a. gecoördineerd door de dienst welzijn, zorgt ervoor dat gezinnen in een kwetsbare situatie voldoende geïnformeerd worden en tijdig begeleiding krijgen bij het inschrijven op scholen, om zo de beste match met hun behoeften te garanderen
- **Infoavond** secundair onderwijs voor alle leerlingen van het 6de leerjaar en ook voor de kinderen uit de buurgemeentes
- Opmaak en verspreiding van **brochures voor gezinnen**: bv. Onderwijsbrochure, Brochure Basisonderwijs voor startende leerlingen, Brochures over het aanmeldingssysteem voor het basis- en secundair onderwijs, Scholenboekje waarin alle scholen vermeld worden (cf. wordt naar alle gezinnen opgestuurd wanneer hun kind 18 maanden oud wordt)
- Ouders informeren over het belang van kleuteronderwijs en tools aanbieden om de zindelijkheidstraining te bevorderen
- Inzetten op zindelijkheidstraining
- Organisatie van **ontmoetings- en informatieavonden** voor **ouders** zodat ouders zich meer betrokken voelen bij het schoolgebeuren van hun kind
- **Vormingen** aan **leerkrachten** van kleuter, lager en secundair onderwijs
- **Overdracht** ontwikkelingsinformatie bij overgang kinderopvang-school door middel van een fiche.

“We hadden vorig jaar 80% van al deze leerlingen aanwezig. Doel is om ervoor te zorgen dat er een heel warme overgang naar het middelbaar mogelijk is, want er verandert heel veel voor hun. We willen vermijden dat er zich een breuk vormt met het hoger onderwijs”

“Ook in het onderwijsbeleid ontvouwt zich een duidelijke en doordachte visie op het belang van het gezin, met een centrale rol voor ouderbetrokkenheid en gedeelde verantwoordelijkheid tussen gezinnen, onderwijs en de bredere stadsgemeenschap. De stad erkent dat ouders essentieel zijn in de leerloopbaan van hun kinderen niet als toeschouwers, maar als actieve partners in een gezamenlijke opdracht om elk kind maximale kansen te bieden. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het aanklappend beleid rond taallessen voor ouders, waarbij de verantwoordelijkheid om Nederlands te leren niet alleen een taalkwestie is, maar ook een hefboom om volwaardig te kunnen deelnemen aan het schooltraject van hun kinderen. ... Het gezinsbeleid zoals impliciet uitgewerkt in het onderwijsbeleid, gaat verder dan ouderparticipatie in klassieke zin. Ouders worden aangesproken op hun rol in het voorkomen van

schooluitval, op tijd signaleren van problemen, het bevorderen van goed gedrag en het ondersteunen van leertijd ook buiten de schoolmuren. Er wordt duidelijk verwacht dat ouders hun verantwoordelijkheid nemen in het stimuleren van leerattitudes thuis, het opvolgen van schoolcommunicatie en het creëren van een taalrijke omgeving.”

6.2.3 Huiswerkbegeleiding, studieondersteuning en bredere gezinsondersteuning

In meerdere gemeenten worden **vrijwilligers** ingezet om kinderen te ondersteunen bij studie- en huiswerkbegeleiding. Vrijwilligers helpen met huiswerk, stimuleren taalontwikkeling en nemen kinderen mee naar de bibliotheek. Een aantal organisaties die in verschillende gemeenten actief zijn (bv. Uilenspel vzw en De Katrol) worden vermeld als partner in de organisatie van huiswerkbegeleiding.

“De katrol is een organisatie die studie- en gezinsondersteuning aanbiedt bij gezinnen die hier nood aan hebben. Tweemaal per week komt een student uit een sociaal/pedagogische opleiding aan huis. Die student helpt de kinderen met het leren leren daarnaast worden ook de ouders ondersteund bij hun hulpvraag. De studenten worden nauwgezet opgevolgd door een ankerfiguur, een professionele kracht. Die professional is de vertrouwenspersoon van het gezin en de coach van de student. Deze ondersteuning is gratis.”

“Huiswerkbegeleiding met vrijwilligers. Wordt 2x/week georganiseerd via de scholen maar heeft beperkte capaciteit. Willen hiermee kwetsbare gezinnen bereiken (Bv. klein behuist, ouders die lang moeten werken, ouders die de taal niet (helemaal) onder de knie hebben, gezinnen met financiële problemen, gezinnen waar de kinderen geen rustige plaats hebben om te studeren, ...).”

“Huiswerkproject: inzet van vrijwilligers die bij gezinnen thuis ondersteuning bieden, vooral in gezinnen waar de huiswerkcultuur ontbreekt, om verwachtingen van school en mogelijkheden thuis beter op elkaar af te stemmen.”

In een gemeente wordt de huiswerkbegeleiding opgenomen door **gemotiveerde leerkrachten** en dit op vrijwillige basis. De meeste scholen in die gemeente participeren aan dit initiatief dat als doel heeft om elk kind gelijke kansen op onderwijs te bieden. Een andere gemeente heeft een subsidiereglement ‘buitenschoolse studiebegeleiding’ om leerkrachten daartoe aan te sporen.

“We hebben een subsidiereglement ‘buitenschoolse studiebegeleiding’ waardoor elke school in zijn eigen school zelf studiebegeleiding kan organiseren via leerkrachten die dat willen doen want niet elke school doet dit. De reden hiervoor is dat hier het engagement de leerkrachten noodzakelijk is. Hiervoor krijgen ze van ons een financiële boost om dat mee te organiseren.”

In een gemeente organiseert de dienst Samenleven huiswerkbegeleiding voor alle scholen. Daarnaast zijn er nog door de gemeente gesteunde samenwerkingsverbanden tussen alle lagere scholen. Dat

wordt gezien als een professioneel netwerk en is gericht op het verhogen van de kwaliteit van het onderwijs.

Op vlak van studieondersteuning meldt een respondent dat het OverKop Huis studiemomenten organiseert.

Naast de aandacht voor huiswerk- en studiebegeleiding, zijn er initiatieven waarin deze aandachtsgebieden gecombineerd worden met een bredere gezinsondersteuning (supra, bv. De Katrol, Home-Start, Odisee hogeschool e.a.). Waar sommige van deze thuisbegeleidings- of coaching initiatieven zich richten tot een afgebakende groep (bv. gezinnen met kinderen in het eerste of tweede leerjaar), is de doelgroep in andere initiatieven breder (bv. tot 6 jaar, tot 12 jaar). Een professionele ankerfiguur of coördinator waakt over de kwaliteit en opvolging. Deze dienstverlening is gratis.

6.2.4 Taalondersteuning, leesbevordering en zomerscholen

Heel wat gemeenten zetten, al dan niet met externe actoren (bv. centrum voor basiseducatie) in op taalondersteuning voor kinderen en/of ouders. Ze doen dat veelal via specifieke programma's of projecten:

- Taalstimuleringsprogramma's
- Buddywerking en taalstimulerende activiteiten via bibliotheken en workshops.
- Verhalenparade: een taalstimulerend project i.s.m. met de bibliotheek
- Projecten gericht op laagtaalvaardige ouders, bijvoorbeeld in samenwerking met Ligo.
- Taalondersteuning via 'Mijn kind, mijn school en ik' in samenwerking met Ligo.
- Taalklassen, taalkampen en NT2-ondersteuning.
- Taalkampen voor kleuters richting het eerste leerjaar die nog moeite hebben met het Nederlands.
- Kampen voor 8-12 jarigen die nieuw in België zijn om die nog extra te stimuleren en motiveren om in school gewoon te kunnen floreren. De diplomareflex is daar heel belangrijk in.
- Taalondersteunend project met specifieke taalklas voor kinderen
- Extra taalklasje die ondersteuning biedt aan anderstalige gezinnen.

In de bovenstaande voorbeelden wordt meermaals verwezen naar de samenwerking met de bibliotheek. Dat blijkt ook een partner te zijn die meer specifiek betrokken is bij leesbevorderingsinitiatieven:

- Programma's gericht op leren lezen, om de leesvaardigheid van kinderen te bevorderen en hen zo verder te ondersteunen in hun ontwikkeling.
- Leeshelden (project in Vlaams-Brabant) waarbij vrijwilligers kinderen ondersteunen bij het lezen, wat zowel de leesvaardigheid als het leesplezier verhoogt.
- Boekstart/Iedereen Leest: ouders kunnen gratis pakketjes van kinderboeken ophalen. Op deze manier willen ze lezen promoten (bv. peuter- en voelboekjes).

De **zomerschool** is een initiatief dat ingezet wordt voor cognitieve doelstellingen (o.a. aanleren van Nederlands, taalversterking, wegwerken van leerachterstand) en andere (educatieve) doelstellingen (bv. spelen, sociale integratie). Het richt zich tot kwetsbare kinderen en soms wordt ervoor gekozen om een aparte klas in te richten voor kinderen voor wie het Nederlands niet de moeder- of de thuistaal is.

“De zomerschool biedt deze kinderen de kans om hun achterstand in te halen, zowel op sociaal-emotioneel als op cognitief vlak. Door hen in de zomervakantie extra begeleiding te bieden, krijgen ze de kans om zich verder te ontwikkelen en beter voorbereid het nieuwe schooljaar in te gaan. Dit initiatief draagt niet alleen bij aan de onderwijskansen van kwetsbare kinderen, maar helpt ook om sociale uitsluiting te voorkomen.”

“Scholen geven aan welke kinderen en welke specifieke leerdoelen kunnen aan gewerkt worden, ouders zijn niet verplicht om hun kinderen naar zomerschool te brengen zelfs als de school dit aanraadt. Inschrijvingen gaan via de school. Samenwerking met (buurgemeente) voor leerkrachten en aanpakken van leerproblemen in de voormiddag les, namiddag een educatief spel”

6.2.5 Fysieke en mentale gezondheid(sbevordering)

In de antwoorden komt een variatie aan acties en projecten naar voren die gericht zijn op een of meerdere gezondheidsthema's zoals gezonde voeding, beweging, antiroken, EHBO, veiligheids- en hulpdiensten enz.:

- EHBO-lessen voor leerlingen van het 6de leerjaar.
- Dag van de Veiligheid met kennismaking met hulpdiensten.
- Menstruatietoemoed en/of -welzijnsprojecten: o.a. georganiseerd door de dienst welzijn waarbij inzamelboxen worden geplaatst om menstruatieproducten te verzamelen.
- (Gratis) soep- en fruitproject(en): al dan niet voor alle kleuters en lagere schoolkinderen
- Middagmaal - brooddoosprojecten
- Projecten rond gezonde voeding en beweging
- Projecten rond sociale vaardigheden en gezonde voeding
- Gratis wekelijkse fruitverdeling
- Aanbieden van gratis soep tijdens de lunch
- Scholenloop en sportsnack: bv. georganiseerd door dienst Sport
- Gratis sportdag voor kleuters/lagere school in samenwerking met sportclubs
- Preventie van roken: o.a. bewustmakingscampagne om niet te roken in het bijzijn van kinderen, rookvrije zones aanduiden met stickers

Daarnaast, of al dan niet aansluitend bij de eerder vermelde initiatieven die gericht zijn op de fysieke gezondheid, lopen in verschillende gemeenten acties ter bevordering van de mentale gezondheid.

- Campagne 'Warme William: waar kinderen terecht kunnen als het moeilijk gaat, zet kinderen aan om erover te praten.
- Eerstelijnspsychologen voor school en gemeente en time-out initiatieven
- Activiteiten rond mentaal welzijn, sociale vaardigheden en psychologische ondersteuning
- Samenwerking met welzijnsorganisaties om kinderen en jongeren mentaal weerbaarder te maken
- Trainingen en workshops voor leerlingen over emotieregulering
- Stress en faalangst-groepssessies voor kinderen (o.a. i.s.m. CLB, psychologen en scholen)
- Vormingen voor jongeren over sociale media en digitale geletterdheid: o.a. veilig en verantwoord gebruik van sociale media
- Project rond alcohol, drugs, pesten, tabak, cyberpesten (voor ondersteuning voor kinderen als het moeilijk gaat, ook JAC en politie geven sessies)

- Infosessies rond bepaalde thema's zoals 'impact van sociale media op kinderen en leerlingen 5de en 6de leerjaar van verschillende scholen samen. In een gemeente werd dit georganiseerd door het Huis van het Kind.

“We creëren veilige plekken voor jongeren om hen in crisissituaties tot rust te laten komen, te luisteren en hen te begeleiden. We versterken het netwerk uitvalpreventie hiervoor. Gespecialiseerde partners kunnen zowel in de school leerlingen ondersteunen als buiten de school.”

6.2.6 Opvang en vrijetijd

Onder meer om ouders te ontzorgen en gelijke kansen te waarborgen, investeren gemeenten in opvang en vrijetijdsinitiatieven (zie ook de deelrapport 'BOA'). Inzake **opvang** doen ze dat op financieel vlak (subsidies, tussenkomsten) en op inhoudelijk vlak (professionalisering medewerkers):

- Aanbod van naschoolse en vakantie-opvang.
- Uitbouw van opvangplaatsen in samenwerking met scholen en externe partners.
- Naschoolse opvang met actieve proeftuin BOA en subsidiereglement voor scholen.
- BOA-proeftuin en subsidiereglementen voor naschoolse opvang.
- Pakket ondersteuning begeleiders opvang.
- Investeren in pedagogisch coaching om de kwaliteit in de kinderopvang te verhogen.

Via het flankerend onderwijsbeleid zetten gemeenten sterk in op de participatie van alle kinderen en jongeren aan **cultuur-, sport- en vrijetijdsactiviteiten**. Daarbij is er bijzondere aandacht voor inclusie en het wegwerken van drempels, zeker voor kwetsbare gezinnen:

- **Brede School-initiatieven:** samenwerking tussen onderwijs, jeugdwerk, sport en cultuur om kinderen een brede ontwikkeling te bieden buiten de reguliere schooluren
- Zwemlessen voor alle leerlingen
- Organiseren van sportactiviteiten en vakantiecampen
- Technische en creatieve projecten voor kinderen en jongeren via de techniekacademie
- Samenwerking met de kunstacademie
- Activiteiten om gezinnen te bereiken zoals kookworkshops in het cultureel centrum
- Festival voor alle zesdejaars van de scholen: aanbod van verschillende workshops
- **Workshops** rond taal en educatieve ontwikkeling.
- Deelname aan cultuurprojecten en theatervoorstellingen, in samenwerking met scholen jaarlijkse organisatie van culturele uitstappen
- Kennismaking met jeugdverenigingen
- Inclusieve speelpleinwerking: inzet op taalondersteuning en begeleiding van kinderen met speciale noden.

“Het beleid speelt een rol in het bieden van toegankelijke buitenschoolse opvang en naschoolse activiteiten. Dit helpt gezinnen om werk en gezinsleven beter te combineren, terwijl kinderen de kans krijgen om te ontspannen en zich verder te ontwikkelen.”

“Zo werken we samen met de scholen om theatervoorstellingen aan te bieden. Elk kind dat in X schoolloopt, krijgt jaarlijks de kans om een theatervoorstelling bij te wonen, vaak in samenwerking met de scholen zelf.”

“Ook op vlak van jeugdbeleid en kinderopvang wordt ingezet op inclusieve speelpleinwerking met taalondersteuning en begeleiding. Ze kregen ook een basisopleiding en worden ondersteund door supervisies op de werkvloer. Jeugd- en sportdiensten werken samen om kwalitatieve vakantiewerking, buitenschoolse opvang en vrijetijdsactiviteiten te organiseren”

“Via vakantiekampen, sportactiviteiten en culturele workshops kunnen kinderen deelnemen aan waardevolle ervaringen, met verlaagde financiële drempels door sociale tarieven en vrijetijdspassen.”

Vrijetijdsparticipatie blijft voor veel gezinnen een uitdaging, zeker voor wie in armoede leeft. Verschillende gemeenten zetten daarom in op **financiële toegankelijkheid**, onder andere via de UiTPAS. Een overzicht van deze en andere financiële ondersteuningsvormen is terug te vinden in het punt ‘Financiële ondersteuning’.

6.2.7 Financiële ondersteuning

Veel lokale besturen voorzien financiële tussenkomsten om gelijke onderwijskansen te bevorderen. Zowel voorbeelden van **structurele** (periodieke) als voorbeelden van **occasionele** financiële ondersteuning komen voor. Het gaat daarbij over **rechtstreekse financiële tussenkomsten** of subsidies aan scholen en/of gezinnen (bv. om schoolkosten te verlagen, om de schoolfactuur te betalen). Deze financiële ondersteuning is niet alleen toegespitst op de **school** of het **onderwijs**. Er zijn ook tal van initiatieven waarbij **vrijetijdsactiviteiten** (spel, sport, cultuur enz.) een financiële injectie krijgen van de gemeente. Naast rechtstreekse financiële ondersteuning, komen ook voorbeelden van **onrechtstreekse financiële ondersteuning** voor. Een voorbeeld is de **personeelsinzet** (bv. op momenten dat er (op school) toezicht nodig is) die door de gemeenten gedragen wordt.

- Een individueel schoolbudget op basis van het aantal ingeschreven kinderen
- Subsidies per kind of per school: bijvoorbeeld €20 per kind dat in de gemeente woont
- School/onderwijs cheques: om bijvoorbeeld een deel van de schoolfactuur te betalen
- Subsidies voor betaalbare schoolkosten
- Uitrol van sociale tarieven
- Ondersteuning van schoolkosten via bijvoorbeeld het Sociaal Huis
- Scholen sensibiliseren om schoolkosten zo laag mogelijk te houden.
- UiTPAS
- Talentenpas: gelijke toegang tot sport- en cultuuractiviteiten voor elk kind
- Kansenpas voor schooluitstappen met kostenverdeling: 40% school – 40% OCMW – 20% ouders
- Verschillende toelagen voor school: bv. ICT, Sinterklaas (bv. jaarlijkse Sinterklaas traktatie), dactylografielessen
- Leermateriaal ter beschikking stellen
- Projectsubsidies (op aanvraag): bv. voor taalstimulering, huiswerkklassen, cultuur en sport
- (Maandelijks) budget voor elke school voor (gelijke kansenactiviteiten zoals) toneel, sportdagen, natuurwandelingen
- Financiering van een educatief bezoek aan een lokaal educatief/recreatief centrum
- Subsidiëren van educatieve projecten en investeren in digitale middelen
- Bijdrage aan structurele kosten zoals schoolzwemmen/zwemlessen (voor leerlingen van het lager onderwijs), opvang, vervoer
- Organisatie van het leerlingenvervoer/zwembadvervoer

- Gratis busvervoer naar de sporthal, bibliotheek, het zwembad en/of naar de voor- en naschoolse opvang
- Leerlingenvervoer in het basisonderwijs
- De kosten van de toegang tot het zwembad voor de leerlingen lager onderwijs als het zwembad niet behoort tot de gemeentelijke sportinfrastructuur (De kosten verbonden aan het verstrekken van één schooljaar gratis zwemmen, waar elke leerling lager onderwijs recht op heeft, worden niet als sociaal voordeel beschouwd.)
- Subsidieregeling voor scholen: bv. als een bepaalde school iets doet rond verkeersveiligheid kunnen ze daar jaarlijks een subsidie voor krijgen
- XperiLAB-vrachtwagen (voor klassen met tieners, gericht op wetenschapsverkenning)
- Extra financiering van dactylografielessen of huiswerkklassen via bijvoorbeeld een samenwerking met organisaties zoals Lions Club
- Financiële ondersteuning van het Centraal Meldpunt Schooluitval van het CLB
- Toelagen voor de ouderraad, het oudercomité
- Verzekering gemachtigd opzichters
- Middagopvang
- Het middagtoezicht voor de tijdsduur van maximaal één uur
- Ochtend- en avondtoezicht buiten de periode van normale aanwezigheid van de leerlingen
- Kinderopvang op woensdagnamiddag, op pedagogische studiedagen of facultatieve vrije dagen (op vraag van het schoolbestuur)
- Onderwijsopbouwwerker die voor de GOK-coördinatoren van de verschillende onderwijsnetten een intervisie organiseert

“De gemeente biedt onderwijscheques aan voor gezinnen die aan bepaalde voorwaarden voldoen. Deze cheques kunnen worden gebruikt om schoolfacturen te verlagen. Voorwaarden voor onderwijscheques: Je kind heeft recht op verhoogde tegemoetkoming in de ziekteverzekering, of je gezin is in budgetbeheer, schuldbemiddeling, of collectieve schuldenregeling. Jij of je kind is gedomicilieerd in de gemeente. De onderwijscheques worden rechtstreeks toegepast op de schoolfacturen, waardoor de financiële druk voor gezinnen verminderd wordt.”

“Vrijetijdsparticipatie blijft echter een uitdaging, vooral voor kwetsbare gezinnen en mensen in armoede. De toegang tot vrije tijd verloopt niet voor iedereen even vlot. Om hierin ondersteuning te bieden, maakt de gemeente gebruik van de UitPAS, een systeem dat financiële drempels verlaagt en gezinnen helpt om makkelijker deel te nemen aan culturele en sportieve activiteiten. Als UitPAS-gemeente zetten we ons actief in om gezinnen te begeleiden en aan te moedigen om deel te nemen aan het vrijetijdsaanbod binnen en buiten de gemeente.”

Een paar respondenten signalen een **knelpunt** of **aandachtspunt** dat gerelateerd is aan het financiële luik van het flankerend onderwijsbeleid. Zo is er de ervaring dat scholen ingeval van onbetaalde facturen niet automatisch de reflex maken om bij het lokaal bestuur aankloppen. Voor een van de respondenten is het verschil tussen de budgetten die gemeentelijke scholen krijgen en de vrije scholen een aandachtspunt.

“Hier is er wel nog een groot verschil tussen de budgetten die de gemeentelijke scholen krijgen en de vrije scholen. Zelf heb ik er niet zo goed zicht op wat het

verschil precies is, maar er zal wel een verschil zitten. Maar hier worden ze wel gesoigneerd.”

6.2.8 De (school)infrastructuur en de (school)omgeving

Gemeenten stellen hun locaties of ruimtes gratis of aan een verlaagd tarief ter beschikking van scholen en/of staan in voor (het onderhoud van) de infrastructuur:

- Inrichting van lokalen opvang. Scholen betalen wel een kleine bijdrage voor de opvang maar ze krijgen in ruil veel ondersteuning. De lokalen worden ingericht met meubilair, materiaal en speelgoed.
- Onderhoud van de gemeentelijke schoolinfrastructuur
- Gebruik van sportzalen en culturele ruimtes aan verlaagd tarief
- Het ter beschikking stellen van de voor het publiek toegankelijke gemeentelijke infrastructuur, met uitzondering van de roerende en onroerende goederen die uitsluitend bestemd zijn voor de organisatie van het gemeentelijk onderwijs
- Gemeentelijke infrastructuur, zoals bv. sportaccommodatie en schoolgebouwen toegankelijk voor gebruik door lokale scholen
- Theaterzalen beschikbaar voor schoolvoorstellingen
- Bouw van polyvalente ruimtes die zowel door scholen als door de gemeenschap kunnen gebruikt worden

Naast ondersteuning op vlak van infrastructuur, zetten gemeenten in op het veilig maken van de ruimere (school)omgeving en ondersteunen of initiëren ze ‘veilig verkeer’-initiatieven:

- Fiets- en voetgangersexamens. In een gemeente georganiseerd door dienst mobiliteit. Helpt kinderen veilig deel te nemen aan het verkeer.
- Fietsstraten en zones met eenrichtingsverkeer aan scholen.
- Advies rond veiligheid en bereikbaarheid van scholen.
- Dode hoek vormingen
- Verkeerspreventie

Een van de gemeenten geeft aan dat bij de ontwikkeling van nieuwe mobiliteitsplannen of verkavelingen rekening wordt gehouden met de impact op gezinnen en scholieren waarbij advies wordt ingewonnen om de toegankelijkheid en veiligheid te garanderen.

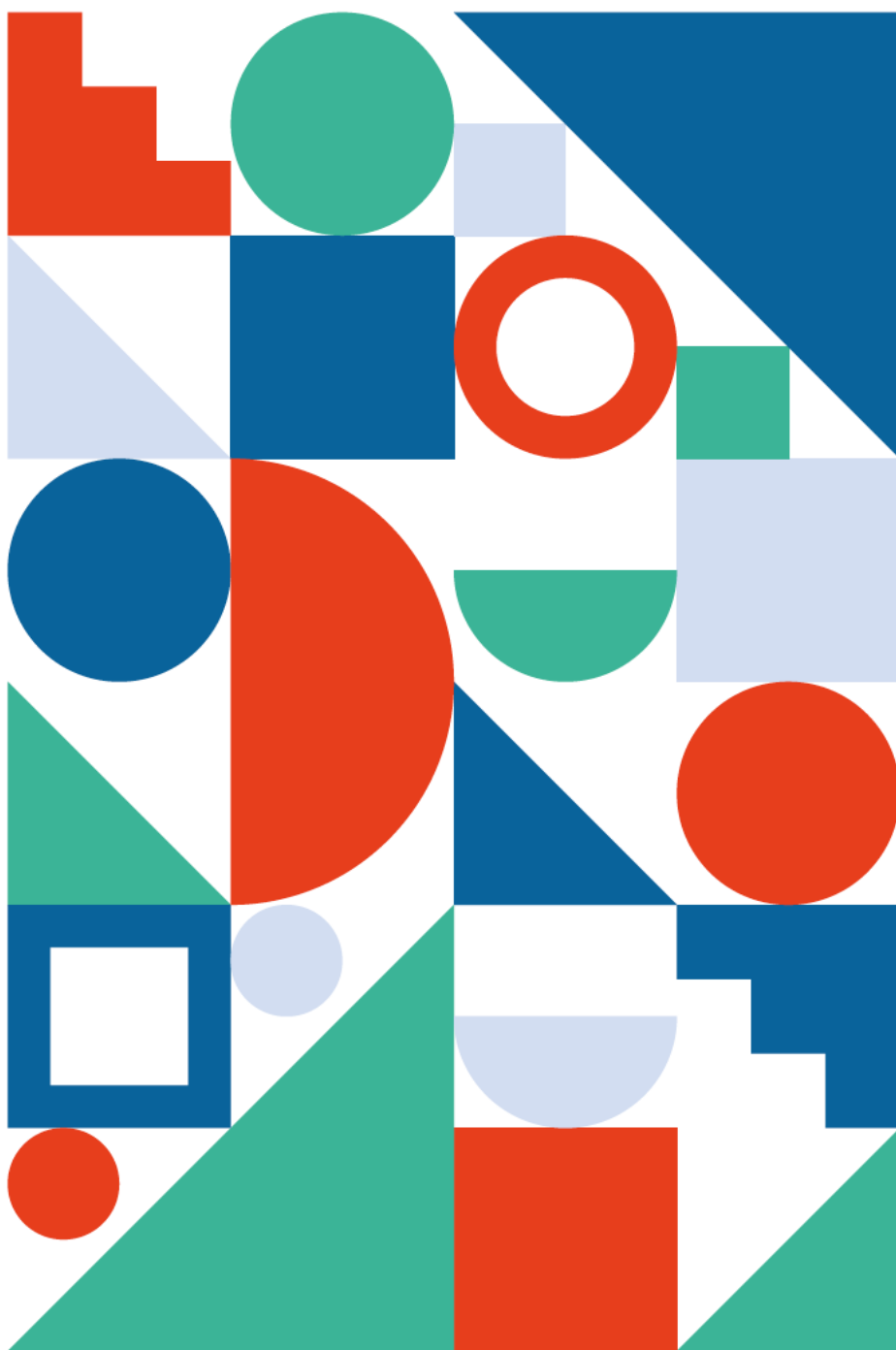
7 Bronnen

Decreet betreffende het flankerend onderwijsbeleid op lokaal niveau.(30 november 2007).

<https://data-onderwijs.vlaanderen.be/edulex/document.aspx?docid=13961>

GO! (z.d.). Flankerend onderwijsbeleid. Visietekst van het GO! [go- visietekst flankerend-onderwijsbeleid_lr_def.pdf](#)

Onderwijskoepel van Steden en Gemeenten (z.d.). *Omgevingsanalyse (flankerend) onderwijsbeleid. Inspiratietool voor gemeentebesturen.* <https://www.opgroeien.be/sites/default/files/tool-documents/inspiratietool-bbc-onderwijs.pdf>

Odisee
DE CO-HOGESCHOOL

Kenniscentrum Gezinswetenschappen

Huart Hamoiriaan 136, 1030 Schaarbeek

facebook.com/gezinswetenschappen

twitter.com/gezinswetensch

kczinzinswetenschappen.odisee.be | odisee.be